

JURAJ ŠEBESTA

GUnaGU | Stoka : ALTERNATIVNO KAZALIŠTE U SLOVAČKOJ

PREMIJERE

RAZGOVOR

PORTRET

FESTIVALI

MEDJI

VOX

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

AKTUALNOSTI

TEORIJA

FOAJE

MI U SVIJETU

NOVE KNJIGE

DRAMA

Od baršunaste revolucije do danas, ne samo kazališni nego i društveno-kulturni fenomen u Slovačkoj predstavljaju nezavisne autorske scene GUnaGU i Stoka (Izjev). Zahvaljujući spontanosti i lakoći, kreativnim istraživanjima, osjećaju za humor i sklonosti ironiji, njihove predstave često djeluju uvjerljivije od predstava velikih državnih kazališta, profesionalno ispravnih, ali lišenih individualnosti.

U Slovačkoj nezavisnost obilježava svakodnevna borba za preživljavanje, bez obzira na slavu i stvaralačku razinu. Državni aparat nije u deset i nešto go-

dina uspio ustanoviti mjerila za dodjelu dotacija te apsolutno najveći dio državnih sredstava automatski guta mreža repertoarnih kazališta baštinjena iz komunizma. Nezavisnih pozornica i projekata nema puno: Radošinské naivne divadlo (Radošinsko naivno kazalište), sa svojim pučkim naivnim humorom, i Divadlo a.ha. (Kazalište a.ha.) iz Bratislave, koje svoju poetiku iskazuje modelom komornoga repertoarnog teatra, lutkarski Teatro Tatro, koji često nastupa i u Poljskoj, te eksperimentalni J:A:V: iz éyline, Združenie Stromy (Udruga drva), čije je Pokvareno vrijeme u sezoni 1999./2000. osvojilo nagradu u anketi kritičara DOSK-e u kategoriji otkrića sezone, ili pak Divadlo z Pasaže (Kazalište iz prolaza) iz Banjske Bistrice, s glumačkim ansamblom sastavljenim od umno zaostalih.

Kazalište GUnaGU utemeljili su 1985. godine liječnik Viliam Klimáček te matematičari Zuzana Benešová i Ivan Mizera. Sami su nastupali na pozornici, Mizera je bio i autor glazbe. GUnaGU danas na svojem popisu ima više od trideset premijera. Ponekad su rađene kolektivno, ali je njihov autor općenito bio Viliam Klimáček, koji je višekratno osvajao nagrade za najbolju dramu češke zaklade Alfreda Radoka i slovačke Drame. Stil GUnaGU-a u biti određuju traženja scenskih oblika za osebujne Klimáčekove drame, s njihovom nadrealističnom grotesknošću, stiliziranim poetskim jezikom punim metaforičkih sažimanja, miješanjem komike s tragikom, onoga što je uznosito s onime što je kič. Klimáček se poziva na lake vrste, poput revije ili kabarea i operete, u komadima *Osidla mladeho muža (Klopke mladoga čovjeka)* ili *Da-da operetka z pučiaceho vel'komesta Bartislava (Da-da*

opereta iz Bratislave, metropole koja se silovito razvija), na paraliterarne vrste, kao što je roman u stilu Julesa Vernea, ili na osebujno interpretirane povijesne činjenice i dokumente *Java nostalgická. The Best of ČSSR 1969-1989 (Nostalgická java. Najbolje iz ČSSR 1969. – 1989.)*, odnosno *Čechov – boxer. Mámenie cárskiej televízie (Čehov – boksač. Opsjena carske televizije)*.

Kolažni karakter igre profesionalaca i amatera, koji na pozornici nastupaju zajednički, dovodi u nedoumicu kritičare koji bi kazalište željeli ocjenjivati prema ustaljenim mjerilima i kategorijama. Podjednako za GUnaGU, kao i za Stoku, važnija je autentičnost kazališnoga doživljaja, koji proistječe iz uzajamnoga razumijevanja članova ansambla te sporazuma između autora i gledatelja, nego formalno brušenje pojedinih elemenata scenskoga djela. Svjesni svojih manjkavosti, autori na njima grade osobitost stila. S GUnaGU-om rado su surađivale poznate osobe uglavnom vezane s državnim kazalištima – nedavno preminuli scenograf Aleš Votava, scenografkinja Alexandra Grušková ili redateljica Sonja Ferancová. Jednim od najvećih Klimáčekovih uspjeha bila je prilagodba romana Janka Jenseňog *Demokrati (Demokrati)*, koju je režirao u Slovačkom narodnom kazalištu zajedno s njegovim glavnim dramaturgom Martinom Porubjakom. Na daskama prve nacionalne pozornice zaigrali su tada i glumci GUnaGU-a Olga Belešová i Martin Vaněk. Ivan Mizera je za glazbu u Demokratima osvojio nagradu DOSKY za najbolju kazališnu glazbu u sezoni 1997./1998.

Otvorenost suradnji, vještina korištenja novih nadahnuća i vanjskih poticaja jamči poziciju toga kazališta koje postoji već sedamnaest sezona. Valja ipak reći da uz prijatelje iz pionirskih vremena sve češće nastupaju studenti Vysoke školy múzických umění (Visoka glazbena i kazališna škola²) u Bratislavi, koji u GUnaGU-u mogu svrnuti pozornost na sebe. Posljednjih se godina u predstavama GUnaGU-a, a također i drama Viliama Klimáčka, počela pojavljivati stanovita mračna melankolija koja na osebujan način odražava ne isuviše veselu slovačku stvarnost. Može se to vidjeti, na primjer, u komadu iz 2001. godine *Je dobré vyčítit'. Krajina s televizorom (Dobro je osjetiti. Krajolik s televizorom)*. S druge strane, ta se klima pojavila i u satiričnome obliku u obiteljskoj groteski *Rozkvitli sekery (Procvjetale sjekire)*, realiziranoj u Divadlu Slovenského národného povstania (Kazalištu slovačkoga na-

rodnog ustanka) u Martinu ili u obliku dokumentarne *techno* predstave Lara iz 2002. godine, koja je istodobno oslonjena i na poetiku *sciencefictiona*, gdje uprizoritelji primjenjuju računalnu grafiku i filmske projekcije. Što je karakteristično za GUnaGU, lik Lare, nadahnut poznatom računalnom igricom, koja predstavlja simbol supermarketske kulture što sve melje u kašu, igra i – u toj je ulozi vrlo uvjerljiva – donedavna studentica Kazališne škole Barbora Mišiková, dobro poznata iz reklama GSM mreže.

GUnaGU-ovom uspješnicom postala je groteska iz prijestupničkoga polusuvijeta, *English Is Easy, Csaba is Dead* (2000.). Kolektivno napisana priča – glavni autori su Viliam Klimáček i redatelj predstave Karol Vosátka, česti suradnici iz GUnaGU-a – nadahnuta je slovačkom stvarnošću. Članovi mafije otimaju nastavnika kemije i matematike te ga prisiljavaju da njihovu šefu utuvi u glavu barem dio školskoga programa engleskoga jezika. U uprizorenju, punom gegova i kalambura, dominira sklonost glumaca prema improvizaciji. Bujnu šefovu sestru Paulu i nastavnika Laca, koji se na kraju vjenčaju, zbog čega siromašni Laco postaje članom bogate "obitelji", igraju Martin Vanek i Igor Adamec, poznati iz jutara s bajkama vikendom na televiziji. I to je još jedan primjer dekadentnog postmodernizma. U predstavi ne manjka vulgarnih psovki, uvreda i seksualnih snošaja, a također i čestog neurotičnoga posezanja za oružjem. Glumci s elanom parodiraju mafijaše. Glumački prizori imaju svoj karikaturni ekvivalent u lutkarskim. Završni song, song mafijaške obitelji *We Will Fly Together*, pun entuzijazma, paradoksalno nalaže gledateljima povratak u stvarnost, upozoravajući na izvore nadahnuća te lude priče.

Sljedeći izraziti fenomen nezavisnoga kazališta u Slovačkoj je Stoka. Ta je scena nastala 1991. godine, zahvaljujući nastojanjima redatelja Blaha Uhlára i scenografa Miloša Karáseka da se formalno i sadržajno suprotstave umjetničkim stereotipima repertoarnih kazališta. Uhlár je na tradicionalnim pozornicama radio gotovo dvadeset godina. Ipak, već se u drugoj polovini osamdesetih godina počeo okretati prema kolektivnoj kreaciji, postavljajući izrazit naglasak na vizualno-gestualnu stranu uprizorenja. Njegove predstave *Kvinteto (Kvintet)*, *Predposledná večera (Pretposljednja večera)* ili *Téma Majakovskij (Tema Majakovski)* u Divadle pre deti a mládež (Kazalište za djecu i mladež) u Trnavi

spadale su među najzanimljivije u cijeloj tadašnjoj Čehoslovačkoj.

Uhlár i Karásek predstavili su svoju koncepciju dekomponiranoga kazališta u obliku manifesta. Dekompozicija po njihovu shvaćanju odbacuje tradicionalnu fabularnu strukturu, djelo je građeno od slučajno odabranih i povezanih događanja, pri čemu se takvim spojem upravlja emocijama i labavim asocijacijama. Prikazani svijet posjeduje afabularnu formu, lišenu početka i kraja.

Ti su pogledi najpotpuniji izraz našli tek u predstavama Stoke. Kolektivno stvaralaštvo, ovdje provedeno od početka postojanja kazališta, obuhvaćalo je dvije ravni: verbalnu i vizualno-gestualnu. Među najvažnija uprizorenja prve struje spadaju *Kolaps. Kto je kto* (*Kolaps. Tko je tko*, 1991.) – nadrealistična groteska o razorenoj obitelji i gubitku identiteta, *Sami Meri Vari* (1991.) – literarno-kabaretska montaža, kojom je na sebe svratio pozornost kasnije poznati dramatičar Laco Kerata i u kojemu je svoje glumačke mogućnosti demonstrirao L'ubo Burgr, skladatelj Stoke, zatim melankolično-ironični recital Ingrid Hrubaničove *Nitko len čajka si omoči nohy v mojich slzách* (*Nitko osim galeba neće umočiti noge u mojim suzama*, 1993.), *Eo ipso* (1994.) – minimalistička glumačka predstava o bezuspješnom traganju za ljubavlju i razumijevanjem, gdje se vulgarni leksik bankrotiranih individua isprepliće sa živom glazbom komornoga orkestra, ili, napokon, *Monodrámy* (1998.), melankolična priča o usamljenim ljudima, predstava u kojoj pojedine prizore zajedno stvaraju njihovi autori. Te skupne predstave imaju istinsku književnu vrijednost i spadaju među najzanimljivija slovačka dramska djela posljednjega razdoblja.

Od koreodramsko-likovnih predstava, treba spomenuti i *Impasse. Sentimental Journey* (*Slijepa ulica. Sentimentalno putovanje*, 1991.) – slikovit kolaž raznorodnih ulomaka, persiflaža i apsurdnosti, eksploziju sceniskih ideja te kostima i maski koje je kreirao Karásek, a također i *Dyp inaf. Heavy Mental* (1991.) – scensku evokaciju događanja koja kao da su preuzeta iz albuma crno-bijelih fotografija. Za obje predstave glazbu atmosfere napisao je L'ubo Burgr. Zanimanje su izazvali i kasniji *Nox* (1995.) i *Tváre* (Lica, 1998.).

Premijere Stoke uvijek su bile istinski događaji. U skromnim skladištima i derutnim uredima u lučkoj četvrti na Dunavu, neprilagođenima kazališnoj djelatnosti, često se susretala kulturna elita Slovačke. Kazalište

Stoka došlo je na glas i izvan granica zemlje, sudjelovalo je na brojnim festivalima i revijama, među inim i na Bonner Bienalleu (*Eo ipso*) ili na festivalu kazališta pokreta MIMOS u Périgeuxu u Francuskoj, gdje je *Impasse* osvojio nagradu kritike. Upravo potonja predstava i *Dyp inaf* spadaju u najuspjelija ostvarenja toga teatra i da ih se dosljednije promoviralo te bi dvije predstave mogle i danas putovati po svijetu. Kazalište GUnaGU također je nastupalo u inozemstvu, doduše najčešće u Češkoj, ali njegove predstave djeluju inozemcima manje čitljivima od uprizorenja Stoke. Da više i ne spominjemo poteškoće s prijevodom Klimáčekovih komada.

Prva uprizorenja Stoke odavala su izrazit trag umjetničke prisutnosti Miloša Karáseka, koji se kasnije proslavio kao kipar. Poslije njegova odlaska predstave su dobile, a također i kada je riječ o njihovu vizualnome obliku, više konkretnosti, njihova autentičnost i funkcionalnost izražajnih sredstava dobile su na važnosti. Promijenio se opći dojam uprizorenja, tematiku usredotočenu na kratke spojeve među ljudima i ljudsku usamljenost zamijenile su vulgarnost i nasilje, pri čemu su njihove veze sa slovačkom stvarnošću postale izrazitije.

Predstava *Dno* (1999.) parodira suvremeni McSvijet, potrošački "newworldizam". U usporedbi s ranijom višeznačnošću, poruka je formulirana neobično izravno i oštro. U *Hetstato* (1999.), djelu opremljenom prikladnim podnaslovom "histerično-mahniti krik očaja", četvorica glumaca igraju prizore na različitim jezicima na temu "kultura u nas i oko nas". Karakteristično je da se jedna od najvažnijih epizoda za poruku predstave, naslovljena *Kultura*, svojevrstni *talk show* na zadanu temu, u kojemu Lucia histeričnim, grlenim uzvicima brani značenja kulture, ori na slovačkom.

Napetosti između stvaratelja i neprestani materijalni problemi uzrokovali su zaustavljanje aktivnosti Stoke. Njezino je posljednje uprizorenje tragikomični duet *Z dial'ky* (*Iz daleka*, 2000.), u kojemu je zajedno s Lucijom Piussi na pozornici prvi put nastupio Blaho Uhlár. Kako se čini, štafatu je palicu od Stoke preuzelo Zdrúženie pre súčasnú operu (Udruga za suvremenu operu), koje je u režiji L'uba Burgera prikazalo predstave *Hradza* (*Tama*, 2000.), *Okna, brehy, pozostalosti* (*Prozori, obale, ostaci*, 2000.) i *Čo bude zajtra* (*Što će biti sutra*, 2001.) – kolektivna uprizorenja na slične

PREMIJERE
RAZGOVOR
PORTRET
FESTIVALI
MEĐU

VOX
HISTRIONIS

MEĐUNARODNA
SCENA

AKTUALNOSTI
TEORUA
FOAJE
MI U SVUETU
NOVE KNJIGE
DRAMA

teme, u sličnome stilu i koje su pripremili isti ljudi kao i predstave Stoke. Udruga je skrenula pozornost također i kreiranim "Novim operama", poput *Udela* (*Sudbina*), *Smrt' v kuchyni* (*Smrt u kuhinji*) ili *King Johna*, u kojima opće i svakodnevno postaje građom glazbene drame, a nastalo djelo parodira tradicionalnu operu. I u ovim novim operama nastupaju glumci poznati iz Stoke, a njihovi se neškolorvani glasovi isprepliću s glasovima poznatih profesionalnih pjevača.

Kako će se dalje razvijati stvaralaštvo Blaha Uhlára u dvojcu s Lucijom Piussi, zasad ne znamo. U svakome slučaju, ovaj redatelj, koji istodobno vodi kazalište i gastronomski lokal u kojemu je Lucia Piussi zaposlena kao čistačica, nastoji da Stoka ostane u svijesti gledatelja. I nadalje dvoranu prepušta na korištenje i drugim skupinama, kod njega se održavaju i koncerti, književni susreti s pjesnicima i prozaicima te razgovori s političarima. Potonji su bili posebice važni u razdoblju borbe s totalitarnom praksom vlasti Vladimira Mečiara. U posljednje vrijeme, pred jesenske izbore u našoj zemlji, takvi razgovori ponovno zadobivaju aktualno značenje.

Moglo bi se kazati da Stoka ima puno zajedničkoga s avangardom šezdesetih i sedamdesetih: jasna građanska i glumačka stajališta, dekompozicija i fragmentizacija prikazivanoga svijeta, subjektivnost i emocionalnost. GUnaGU, međutim, povezuje puno toga s

kritičkim humorom i autoironijom komornih studijskih kazališta (čeških – Oslobođeno kazalište, Semafor, Studio Y; slovačkih – Tatra Revue, ali i ranije spominjanog Radošinskog naivnog kazališta). Stvaralaštvo Stoke nema analogije u povijesti slovačkoga i češkoga kazališta.

Za oba su kazališta tipična jednokratna događanja – koncerti i hepeninzi. Na jednoj od "modnih revija" u kazalištu Stoka, koja se sastojala od kolaža skečeva i pjesmica, na kraju su preko pozornice prošli autentični beskućnici – honorar za nastup vjerojatno je činila čašica ruma – i kroz prozor izišli, nestajući u bratislavskoj noći. Bio je to rijedak trenutak kada su se međusobno stopili umjetnost i život. Takve su snažne doživljaje Stoka i GUnaGU u proteklome razdoblju priređivali više nego bilo koje drugo kazalište u Slovačkoj.

S poljskoga preveo Mladen Martić

¹ Visoka škola u rangu fakulteta koja odgovara spoju naših Akademije dramske umjetnosti i Muzičke akademije. Op. prev.

